

Anna Maria Praßlerová

Co je jiné

V roce, kdy jsem ukončila svou dizertaci, bylo pro mě těžké chápat smrt jinak než symbolicky. Římané házeli mrtvoly těch, které odsoudili k boji v Koloseu, do Tibery; jejich postoj byl možná pragmatický, viděla jsem v tom symbol: člověk musí Řím opustit vodami, které do sebe nasají špínu dusně páchnoucího města a smísí se s břechkou kloaky maximy. Moje myšlenky se toho léta stěží točily kolem něčeho jiného, nedovolila jsem jim odbíhat, méně snad z akademické horlivosti, spíš protože jsem měla strach z toho, před čím unikaly, vůbec ne lehkonozce a vznášivě, jak se to o myšlenkách někdy říká. Stálo mě to velké úsilí. Ze samého vyčerpání jsem si nevšimla, že stránku za stránkou zaplňuji snahou vysvětlit, jak bylo tělo tohoto těžkého zločince, Krista, obětního beránka veřejně zničeno, potom odstraněno, stejně jako má-li něco zachovat a potvrdit samo sebe, odstraní *to, co je jiné*.

Na Björna jsem nemyslela.

Místo toho *chléb a hry*. S tezí krásného zdání pro rozptýlení mas se v kolokviu přihlásil nový stipendista do diskuze, právě když jsem se tiše zvedala k odchodu. Moje profesorka přikývla. Úmrtí, vysvětlila jsem, na jihu Německa. Z teze o rozptýlení mas jsem nic nepochytila, ráda bych byla zůstala déle, ještě hodinu nebo půldruhé, ve vydýchaném ovzduší učebny, ale v 16:10 jsem musela být u odbavení v Tempelhofu.

Úmrtí na jihu Německa se to týkalo jen mlhavě: volba mých slov dávala tušit, že na mě čekají nějakí lidé, že jde o společný smutek a obřady. Ve skutečnosti ale pohřeb dávno proběhl, aniž mi to někdo řekl. Björn to tak chtěl, napsala mi jeho matka a já věděla, že nelže.

Když jsem vyšla z ústavu, jela 183 právě přes křižovatku a zastávku už měla za sebou. Ten kousek pěšky k radnici ve Steglitzi mi přišel vhod, protože při chůzi si odjakživa srovnávám myšlenky. Ale drncání koleček mě rychle vyvedlo z míry. Bylo to v době před levnými lety, kdy klapot kufrů na kolečkách ještě nepatřil ke zvukům města. Zatímco jsem přetahovala kufr přes hrany kraje chodníku, zvažovala jsem (nepříliš originální) ideu úvodu se Suetoniem. „V poslední den svého života,“ začínal citát, který jsem uváděla na začátku své dizertace, „si císař Augustus zavolal přátele a zeptal se jich, zda sehrál komedii života jak náleží, a uzavřel to větou: ‚Pokud se vám představení líbilo, tak tleskejte a s díky nás propusťte domů.‘ “ Nato zemřel. Citováno podle Zankera, jeho *Augusta a moc obrazů* jsem si strčila do postranní kapsy svého kolečkového kufru.

To se Björnovi podobalo, že mě nenechal samotnou rozhodnout, jestli mu přijedu na pohřeb. V jeho závěti stálo, že mám být o jeho smrti informována až po třech týdnech. Jinak o mně ani slovo.

Jakmile jsem vstoupila na letiště, měla jsem na chvíli pocit, že jsem se ocitla na nějaké vybledlé pohlednici. Táhla jsem kufr po hladké umělohmotné podlaze a několikrát prošla celou halou, než jsem našla svou přepážku: v 16:40 do Augsburgu. Kolem mě samí obchodní cestující, mezi nimi určitě i pár politiků, bylo to v roce, kdy se Berlín stal sídlem vlády. Věčně zaměstnaná nečinnost čekajících mužů prostoupila vysoký prostor a přetekla i ke mně, učinila ze mě na chvíli jednoho z nich, s konkrétním cílem před očima, se zakázkou, obchodem, očekávaným koncem dne *doma*.

Björna jsem potkala ve svém sedmém semestru. Byl teplý den, počátek července. V té době jsem trpěla řadou různých potíží a chodila na léčení. Když jsem měla mít v semináři referát, horečně jsem dnem i nocí pilovala text, jehož odborná bezchybnost mi dělala menší potíže než hovorově-spontánní vsuvky, které jsem se učila nazpaměť, abych je pak použila na správných, totiž přirozených místech; jistý stupeň roztržitosti taky nemohl škodit, prozrazoval skutečnou myslitelku, sem tam zopakování půlky věty, pauza ve správné chvíli, ale nic z toho nebylo opravdové. S Björnem se to zlepšilo. Ať už to bylo jeho zásluhou nebo ne.

Před Björnem se stávalo, že jsem celý den nedokázala vytáhnout rolety. Večer, v noci jsem si někdy vyšla, do Charlottenburgu nebo do centra, nalíčila se jako Anita Berberová na obraze od Dixe a vypadala velmi tajemně.

Přestože už to bylo léta možné, zajela jsem si poprvé do Braniborska. Jak se mi podařilo vypravit se jednoho nedělního odpoledne do Buckowa, na to jsem marně hledala odpověď, když jsem co možná nejnábožněji vstupovala do domu Brechta a Weigelové a hleděla velkým proskleným průčelím na jezero a zahradu. Brecht, kterého jsem si vážila jako divadelního teoretika, ale jeho hry mi vždycky zůstávaly cizí, mi ještě nikdy nepřípadal tak *dávný*...

O Björnově manželství jsem nevěděla víc, než že bylo nešťastné. Že kvůli mně svou ženu opustil, považoval za oběť, kterou jsem dostatečně neoceníla. Teď jsem čekala na letadlo směrem k jeho domovu, a let měl sloužit jednomu jedinému: abych Björnův hrob ani nenavštívila. To jsem mohla v Berlíně taky, ale *tam dole*, jak vždycky říkával, jsem to mohla provést líp.

Nerada se totiž nechávám brát svá vlastní rozhodnutí.

Sil jsem na to měla dost, o tom nebylo pochyb. Vzít mrtvému jeho poslední triumf se možná může zdát trochu nešetrné, nesmyslné nebo malicherné. Ale já už měla dost těch jeho věčných rozhodnutí místo mě. Na to jediné jsem myslela.

„Služebně,“ řekla jsem muži, který stál přede mnou ve frontě, vyprávěl mi o své návštěvě syna a vnuka v Kreuzbergu a ptal se mě na důvod mé cesty. Mluvila jsem o

jezuitském divadle a barokním dramatikovi Jakobu Bidermannovi, který vyučoval v Dillingenu teologii a filozofii. Mluvila jsem hodně a obšírně, a jakmile jsem to vyslovila, bylo to logické a pravdivé. Málem jsem sama uvěřila tomu, že v zimním semestru nabídnu úvodní seminář o slavnostním charakteru jezuitského divadla. Když muž horlivě přikyvoval v údivu nad tím, že někdo z hlavního města váží cestu kvůli takovým věcem do jeho domoviny, cítila jsem se přistižena.

Musela jsem myslet na Björna, který mou obsedantnost, jež mi dovoľovala nastoupit do vozu metra, jen když někdo jiný přede mnou stiskl umaštěné tlačítko na dveřích, shledával pro Berlínanku nemístnou. Patřil k těm, kteří si mysleli, že k životu v hlavním městě je opravňuje jejich ležérnost, nanejvýš ještě odolnost v pití, jinak že by je poslali zpátky na venkov. To mě rozveselovalo, alespoň to tak muselo působit, protože Björn mě pak považoval za namyšlenou. Ale z jeho víry, že když se přihlásí na obecním úřadě v Prenzlauer Bergu, něčeho tím dosáhne, jsem byla rozpačitá i zvědavá.

Jednou o vánočních svátcích mě k sobě pozval *domů*, na poslední chvíli mě ještě napadla nějaká výmluva. Jeho jižní Německo mi měl zůstat navždy cizí, jeho zvláštní směsice vzdorovité hrdosti a sporadických úprků, jeho R, které tak hrčivě roloval, až jsem ho zprvu považovala za Rusa. Řekl *domů* a já si vzpomněla na to sobotní odpoledne, kdy jsem své matce čtyři roky poté, co jsem v šestnácti odešla z domova, zkřížila u *Bijou Brigitte* na Kudammu cestu. Byla tehdy sentimentální a omlouvala se, což stejně k ničemu nebylo. S tím chlápkiem jsem skončila, zamumlala, u ní mezi mumláním a řevem nic jiného nebylo. S tím jsem skončila, opakovala, a já jen přikývla. Možná to řekla i potřetí, ale to už jsem z toho krámu prchla.

Ve středu Buckowa, kde jsem čekala na zahradě jedné kavárny, až se uvolní stůl, to vonělo posekanou travou. Byla to vůně, jakou jsem na rozdíl od Björna neznala. Později mi zešíroka vykládal, jak moc opovrhoval vším, co mu lidi jako jeho rodiče a jejich pěstěné trávníky připomínalo, lidi, kteří z něho udělali nešťastného – v duchu jsem si pomyslela: nešťastně ješitného – člověka.

Jakási žena mávla na číšníka, že bude platit, potom se zvedla, urovnala si sukni a zašla dovnitř kavárny. U stolku zůstal podle toho, jak důvěrně spolu gestikulovali, její manžel či přítel, z kterého jsem viděla jen záda. Právě se opřel dozadu, aby mohl zpoza slunečnicku vyhlédnout do světla, když jsem přistoupila ke stolku, abych se zeptala, zda bude volný.

„Posaďte se,“ řekl ten muž.

Posadila jsem se a myslím, že tím bylo všechno dáno.

Posunula jsem svůj průkaz přes přepážku, postavila kufr na váhu a krátce nato jsem už držela v ruce palubní lístek. Věděla jsem, že budu dost silná. Dost silná na to, abych mohla o víkendu přemýšlet o jezuitském divadle, chodit po dlážděných ulicích a nenechala se vyvést z míry tím, že po těchhle kočících hlavách běhával Björn devatenáct let, loudavě jako dítě, zasněný, místy si poskočil, později jako mladík

ledabyle, cool, občas možná s nějakým děvčetem po boku, vždyť co jsem o tom, co jsem o něm vlastně věděla. Budu si prohlížet barokní oltářní obrazy, zlatý sál staré univerzity v jezuitské koleji, studovní a klášterní kostel, jemné rokokové putti, a ta myšlenka stačila, aby ve mně všechno ztuhlo, zmrazilo se a proměnilo v pohlednici. Najednou jsem nemohla udělat krok.

Přihrblý muž s vnoučaty v Kreuzbergu se na mě nejistě podíval a zašeptal, že on taky letí poprvé, vlastně podruhé.

„Posadte se,“ řekl.

Když se ke mně přivrátil a židli, kterou předtím jeho žena přisunula ke stolku, pootočil ke mně, ponořil se jeho obličej opět ze slunce do stínu. Zaskřípal štěrk. Bezmála jsem zaváhala, protože hned si sednout mi přišlo unáhlené, vtíravé, ale cosi v Björnově úsměvu tu myšlenku prostě zaplašilo. Chytila jsem se opěrky a posadila se. Björn neuhnul dost rychle rukou a dotkl se mého podpaží. Jestli to bylo záměrné, to jsem nevěděla. Ráda bych to věděla, ještě i později, především později, ale nikdy jsem se na to neodvážila zeptat.

Björn si sundal sluneční brýle, zřejmě v očekávání účtu, který starý číšník přinesl a položil přede mě na stůl. Nevšiml si, že kvůli placení na něho předtím mávala jiná žena. Björn pobaveně vyčkal, pak se zašklebil a stiskl rty. Naše pohledy se setkaly. Číšník se na mě netrpělivě díval a chrastil v peněženke drobnými.

„To zaplatí můj muž,“ řekla jsem.

Pro Björna začalo všechno touhle větou. Všechno, to bylo, jak jsem poznala mnohem později, ne víc než těch čtyřicet, padesát vteřin pod slunečником jedné buckowské kavárny. Naše pousmání, neuklizený kavárenský stůl a naše mlčení nás přimělo myslet na život, který byl jiný.

Ve dvou, já a on. Ať on byl kdokoli, ať já byla kdokoli. Na život, který byl nějak lehčí, nedělnější, bez umělých starostí a strachu z nového dne, který mi bránil ráno vstát, přestože už jsem byla dávno vyspalá.

Ukázala jsem palubní lístek a prošla bezpečnostní kontrolou, opět o několik kroků blíž místu, kde stál náhrobní kámen s Björnovým jménem. Pod ním dvě čísla, možná vyrytá ve zlatě, mezi nimi spojovník, který měl držet pohromadě jeden život. Právě proto jsem musela do Dollingenu: abych věděla, že v dosahu mých kroků je tenhle kámen, a abych byla silná. Abych udržela pohromadě vlastní život, nebo to, co z něj zbylo.

Už jsem Björna nemilovala.

Ze všech těch chvil, kdy triumfoval, se stala jedna. Nemyslela jsem na jednotlivosti našich sporů, které byly mnohem spíš *jeho* spory, protože žádné *naše* spory nebyly, ani když jsme se přeli, jen mé bezmocné mlčení a jeho výčitka, že se schovávám za svou vědu. Nechtěla jsem myslet na Björna, nesměla jsem. Ne na triko, co tak rád nosil, to tmavě rudé, na němž stálo *Mně je to jedno, nechám to teď tak*, ne na tenoučku jizvy, která prodlužovala oblouk jeho horního rtu a jako by jeho ústy

vysovovala pozvání, příslib, jež jsem hned ještě v Buckowě považovala za velmi přitažlivé.

Jeho žena se vrátila ke stolku, ve vlasech sluneční brýle, přehodila si kabelku přes rameno a zeptala se, jestli už je zapláceno. Potom kývla na rozloučenou, aniž mi věnovala jediný pohled, a Björn se zvedl.

Bylo mi jasné, že na něho za pár dnů zapomenou.

Že jsem na něho ještě ten týden narazila ve Státní knihovně na Postupimském náměstí, byla náhoda. Shoda posledních číslic našich průkazů způsobila, že jsme objednané knihy hledali ve stejném regále. První, co jsem z něho uviděla, byla jeho ústa, jeho jizva, pak ho zakryla hromádka knih, regál mezi námi. Kráčel podél něj, méně vycvičený než já, poodstoupil, zkusil to znovu, a jeho prsty, poklepávající na prkno regálu, rozechvívaly plech. Cítila jsem to, když jsem si na druhé straně odebírala své knihy.

Měl na sobě tričko, které by mi u každého jiného muže připadalo směšné a jehož vyznání odporovalo mému přesvědčení: *Mně je to jedno, nechám to teď tak*. Tituly, které si vypůjčil, na mě působily technicky a nic mi neříkaly. Když mě objevil, choval se úplně samozřejmě, až pak řekl „Pojď, půjdeme.“ Donesla jsem si ze schránky ruksak a šla za ním.

V Berlíně se nestává často, že se cesty dvou lidí dvakrát zkříží. Björn bydlel na Prenzlauer Bergu, já ve Steglitzu. Nic mi nepřipadalo jasnější než tohle: „Pojď, půjdeme.“

U vchodu oznamovala tabule let do Augsburgu, posadila jsem se a nebylo nic jasnějšího než tohle: Björn chtěl, abych se cítila provinile. *De mortuis nil nisi bene*, budiž. Ale byla jsem si jistá, že si představoval, jak se tři týdny po jeho smrti u jeho hrobu zhroutím. Tuhle laskavost mu neudělám, kdepak. Rozhodnutí, které mi vzal, jsem si chtěla vydobýt zpátky. Musel si představovat, že v okamžiku svého zhroucení bolestně poznám, proč mi vzal možnost rozloučení. Ale já to věděla i tak.

Jeho matka je dodnes přesvědčena, že jsem Björna opustila, protože jeho tělo sžírala rakovina.

„Pojď, půjdeme...“

Celou noc jsme prohovořili v Černé kavárně a město patřilo nám. V prvním období jsme se hodně procházeli, našli si *své náměstí*, a ještě jedno, a každých deset metrů jsme se zastavovali, abychom se políbili. Björn mi vykládal o svém povolání, které nějak souviselo s technikou, se zvukovou technikou u jedné gramofonové firmy, o tom nikdy nemluvil bez určité hrdosti, ale mně to bylo jedno, já ho poslouchala, ale neslyšela, jen jsem se prostě smála, hodně a nahlas, a on se smál stejně jako já. Mluvili jsme o svých rodinách, o sourozencích, zmínila jsem se o své matce, Björn o svém otci, a trochu jsme se ztišili.

Jeho žena byla často na služebních cestách a o jeho manželství jsem věděla jen to, že bylo nešťastné, jak mi vyprávěl, aniž jsem se ho na to ptala. Zpočátku to mezi námi neprobíhalo vůbec špatně.

Své stavy jsem teď opravdu zvládala líp. Ve svém osmém semestru jsem bez předběžné přípravy toho, co řeknu, přispěla v seminární diskuzi o teatrální dimenzi německého hnutí kultury nahoty 20. let k rozhodujícímu obratu. Krátce nato jsem začala psát svou magisterskou práci a zamilovala se do rešerší a práce v archivech. Cítila jsem se mezi signaturami dobře, v tom systému za nimi, v pořádku, který jako by odpovídal mému novému životu: milovala jsem a byla jsem milována. Všechno bylo docela jednoduché, chaos skončil, nezbyla žádná volná vlákna, žádná Anita Berberová, místo toho vůně starých knih, klapání lístkových katalogů a stejnoměrné blikání při čtení mikrofiší. Taky se mi líbilo, jak se Björn vysmíval *mým naháčům*. Dařilo se nám dobře.

Až Björn opustil svou ženu. Kvůli mně, jak řekl. A najednou jsem mu něco dlužila.

„Smrt přichází ve zlomcích vteřiny, lidé se jednoduše v té ohnivé výhni vypaří,“ četla jsem o dva roky později po dokončení dizertace v jedné reportáži, v níž šlo o hořící věže v New Yorku. Když jsem se opět o několik let později dozvěděla, že ve Švýcarsku existovali majitelé pohřebních ústavů, kteří nechávali z popela zemřelých lisovat diamanty, znovu jsem se nad tím zamyslela, nad lidmi, kteří se ve smrti promění v nic, z nichž se stanou diamanty. Článek jsem nazvala *The Body of Death: Notes on Dying in a Postmodern Age*, a než jsem se nadála, věnovala jsem ho Björnovi. Ještě vteřiny po napsání těch osmi písmen *Björnovi*, čtyřicet padesát vteřin poté, se mé prsty nepohnuly z klávesnice. Všechno ve mně ztuhlo, už zase.

Zdálo se mi chybné zpracovávat lidi na diamanty. Jako by člověk byl takový: průhledný, třpytivý, hladký.

Už sedm týdnů jsme kráčeli různými cestami, když jsem v předposlední pátek zimního semestru (mého druhého jako vědecké pracovnice) vyšla ze své kanceláře na chodbu, abych si pozvala další studentku ke konzultaci. Předě mnou stál Björn. Musel čekat na prahu, neboť jsem ucítila jeho dech, jak mi klouže po lících. Ihned o krok ustoupil, ale okamžik, během něž jsme spolu sdíleli jeden dech a rozechvění, se přerval, až když jsem mu pohlédla do očí a vyčetla z nich holý strach. Polekala jsem se.

Posadte se. To zaplatí můj muž. Pojd', půjdeme. To je to, co zůstalo? Osm slov, dvě setkání, náhoda? To bylo krásné, a zůstalo to.

To ošklivé začalo, když Björn stál se dvěma napěchovanými cestovními kabelami a nadřazeností toho, kdo se obětoval, před mými dveřmi ve Steglitzu a od té chvíle vyžadoval ode mě víc času a pozornosti, než jsem mu byla ochotná věnovat. Mé pocity k němu se nezměnily, ale jeho očekávání mě hněvala. Za rozchod se ženou, s níž přestál čtyři roky manželství a řadu neúspěšných pokusů o umělé oplodnění, chtěl být odškodněn, ne-li přímo odměněn. Mnou. Velkou láskou, kterou jsme si v Buckowě tiše

vysnili. Ale co je to za lásku, když jeden, sotva se mu na druhém něco znelíbí, řekne: „Já se můžu kdykoli vrátit.“ Björnova žena ještě nedala k rozvodu souhlas. Jeho vyhrůžky vedly ke sporům, na jejichž konci většinou triumfoval on a činil rozhodnutí, z nichž jsem tiše unikala, což vedlo k dalším hádkám. On odešel od své ženy, byla jsem mu tedy hluboce zavázaná a se mnou to muselo být dokonalé, já musela být dokonalá nebo ho přinejmenším učinit šťastnějším, než jak to kdy dokázala jeho žena.

Björn nechápal, co pro mě znamená postgraduál, kam jsem už několik týdnů patřila, zatímco mně zůstávalo záhadou, proč se ke mně chtěl vůbec nastěhovat. Být současně milován dvěma ženami mi pro muže jako on připadalo přímo ideální. Vypadal jistým lehce nekonvenčním způsobem dobře a vůči životu měl stejně slastné jako jednoduché nároky. Svérázný typ, statné tělo, jež se vysmívalo nemocem. Vlastně jsem mu tu jeho rakovinu zpočátku ani nevěřila a měla jsem ji jen za další šachový tah, kterým mě vydírá. V tu dobu jsem ho ale už konečně opustila.

Přitom jsem ho vlastně potřebovala. Vyjma nocí, kdy jsem byla za bezbožnici a cítila se jako Anita Berberová, jsem byla vždy zatvrzelá, nesmělejší a ovládaná intelektem víc než jiní, až Björn mi dal pocítit, že jsem vlastně dost normální na to, abych byla milována mužem jako on a zvána na Vánoce *domů*. Za zcela jiných okolností jsem teď nastupovala přesně stejnou cestu a už dobrou půlhodinku vysedávala u vysokého skleněného průčelí s vyhlídkou na tempelhofské pláň.

„Je to rakovina,“ řekl Björn, „rakovina slinivky břišní.“ A dodal: „Zemřu.“ Chodba byla prázdná, moji studenti už pravděpodobně na víkend, a kolem nás jen zdi. V té chvíli mě napadla spousta věcí: nemoc jako metafora, Susan Sontagová, symbolika mých římských mrtvých, všechno tohle. Björn se rozplakal. „Nesmíš se ke mně vracet z pocitu lítosti,“ řekl, když jsme spolu kráčeli čerstvým sněhem po Grunewaldstraße. Rozsvítily se pouliční lampy. Jedna nervózně blikala, odvrátila jsem pohled. „Nebo jen abych později neměla špatné svědomí,“ dodala jsem. Björn přikývl. Byli jsme rozumní, byli jsme dospělí a věděli jsme, co je pro nás nejlepší: už žádné hádky, žádná přehnaná očekávání a nespravedlivé dluhy. „Já už to zvládnou,“ řekl, „jsem dost silný.“ Sníh tlumil každý zvuk. Možná by se náš rozhovor vyvíjel v dešti jinak. Jistě. Často jsem si říkala, jak by sníh s deštěm chod věcí změnil.

U steglitzské radnice jsme se rozloučili, protože já nastupovala do autobusu a on do městské dráhy. Objali jsme se, příliš dbající na to, abychom se vyhnuli každému náznaku *příliš dlouho*, až jsme se vlastně jeden druhého jen letmo dotkli. Musela jsem myslet na Buckow. Když jsem se za ním dívala z autobusu, stačilo, aby se jen jednou obrátil, jediný pohled podél skel 183, i krátké váhavé pozastavení by bylo stačilo, abych z autobusu hned vyskočila. Běžela bych za ním, možná bych musela i utíkat. Jak se autobus rozjížděl, viděla jsem se, jak stojím před ním s lehce zarudlými tvářemi. Mohl u mě v Lauenburgerstraße taky jednoduše zazvonit, večer jsem ho čekala. Usmívala bych se a řekla bych mu, že se k němu vrátím a budu ho doprovázet na chemoterapie a všechna ta svinstva s ním prodělám, protože ho miluju.

Pravděpodobně by to nefungovalo. Formulka, kterou si od toho večera říkám, abych se měla čeho držet. Nebyla toho závěť nejlepším důkazem, to opovážlivé zbavení svéprávnosti? Björn se nezeptal jako Augustus, jestli sehrál komedii života jak náleží, nýbrž zkrátka určil, že tahle hra má pro druhou hlavní postavu připravený ještě epilog. A skončil závěrečnou větou: „Pokud se vám představení líbilo, tak tleskejte. Těšte se ze života, protože není pravda, že smrt je těžká jen pro pozůstalé. Žijte dál, šminkujte se zase jako Anita Berberová a habilitujte se v Amsterdamu, kam jsem tě chtěl pozvat, je to jen šest hodin cesty vlakem, ale článek musel být hotový do pondělka. Musím hrát mrtvého, toho, kdo už neexistuje; už nejsem. Už nejsem a to mě štve. Po tom, co údajně přijde, nijak netoužím, a po Úplném Nic netoužím už vůbec. Smrt je nejhorší pro toho, kdo umře, věř mi.“ A nato zemřel.

„Tak pojdte přece,“ řekl hrbáč a podíval se na mě, nejistě, jestli mě může vzít v podpaží. Jen co jsem si uvědomila, že do letadla už nastupují první pasažéři, ucítila jsem na rtech slzy. Polekaně jsem se dotkla tváří: opravdu, já plakala. A přitom vlastně nikdy nepláču. Pohlédla jsem na toho muže, zvedla se, ale otočila jsem se a vracela se zpátky do odbavovací haly. Björn byl mrtvý. Už nežil. Už nemyslel, nemiloval, nemluvil. Jeho tělo se rozpadalo, jeho obličej zmizel. V roce, kdy jsem ukončila dizertaci, bylo pro mě až do tohoto dne těžké chápat smrt jinak než symbolicky. Najednou byl Björn mrtvý, už tu nebyl, nic už nebylo, všechno bylo navždycky pryč, a já nebyla silná.